

simplement à «l'explication subjective des choses telles qu'elles se présentent à travers les perceptions», mais à l'analyse des signes par le biais desquels «la chose est appréhendée et nommée comme émergente dans le présent, à partir de sa propre fondation, et dirigée vers sa fin», c'est-à-dire, à partir «de la propre provenance de l'être, conçue comme développement qui lui convient», p. 6), que l'auteur déploie son étude en cinq chapitres analogues: «La règle pénale», «Herméneutique et déontologie pénale», «Le caractère polémogène du droit de punir», «Le fondement synallagmatique de la punition», «Punition et désobéissance au droit», «Le "je", et les "autres"»; pour aboutir à la constatation générale —qui subsume l'idée principale du livre: comme le *logos* se révèle comme conscience et celle-ci, à son tour, comme «l'*éros* de l'être» à partir duquel s'engendre l'histoire en tant qu'extension toujours tendue et précaire entre la vie (au sens de la *joè* et non simplement du *bios*) et la mort (*thanatos*, au sens de ce qui de par son repousse ininterrompu conduit à la poursuite de la vie et, même, au sens de ce qu'y conduit presque à termes égaux quand il se choisit librement en tant que le moyen ultime de «se soustraire aux infortunes du destin», pp. 100 sq.), que la philosophie pénale et, par extension, la législation doit abdiquer la mise à la mort (sauf peut-être s'il s'agit de celui-ci sous forme de peine, qui pour autant, «n'atténue guère l'horreur ressentie à cause de l'anéantissement de l'existence humaine», p. 104) et garantit aux sujets le droit de choisir, tout seuls, leur mort. En reconstruisant ainsi la philosophie pénale à partir d'une exploitation des traits fondamentaux de la pensée heideggerienne ainsi que de la pensée grecque, ancienne Stamatios Tzitzis ouvre le chemin (*meth'odos*) de manière vraiment inventive, à la formation d'une science juridique aux fondements authentiquement phénoménologiques/existentiels.

Anastase KOUKIS

Ἐπιθεώρηση τοῦ Διεθνoῦς Κέντρου καὶ Θεωρίας τοῦ Δικαίου, τεῦχος 3-4, Ἀθήνα, 1995.

Ἐκυκλοφόρησε τὸ διπλό (τρίτο-τέταρτο) τεῦχος τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ *Εὐδικία*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ Ἐπιθεώρηση τοῦ Διεθνoῦς Κέντρου Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τοῦ Δικαίου, καὶ ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ Κέντρο αὐτό. Πρόκειται γιὰ διεθνὲς καὶ πολὺγλωσσο περιοδικό, στὸ ὁποῖο συνεισφέρουν μὲ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες διακεκριμένοι στοχαστὲς τοῦ χώρου, στὸν ὁποῖο ἐπικεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον του τὸ Κέντρο αὐτό, δηλαδή, τὴν Φιλοσοφία καὶ Θεωρία τοῦ Δικαίου. Στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ ἐμφανίζονται τὰ ὀνόματα τῆς Ἄννας Κελεσίδου, Διευθύντριας τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ τῶν Ἐ. Κατσαροῦ, δικηγόρου, καὶ Γ. Μερκούρη, δικηγόρου. Τὸ νέο τεῦχος δὲν εἶναι μόνο ἰδιαίτερα ὀγκῶδες κατὰ τὴν ἔκταση ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ ἰδιαίτερο ἐπιστημονικὸ βάρος, καθὼς τὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύονται ἐκεῖ παρουσιάζουν ποικιλία καὶ ἐμβρίθεια, ὑπηρετώντας πάντοτε τὸ κοινὸ γνωστικὸ πεδίο. Στὸ εἰσαγωγικὸ ἄρθρο, ὁ Γ. Μερκούρης παρουσιάζει ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις γιὰ τὴν σχέση νόμου καὶ δικαίου, μὲ εὐστοχες ἀναφορὲς στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία, οἱ ὁποῖες καθιστοῦν πειστικὲς τὶς ἀπόψεις ποὺ ὑποστηρίζει. Ἡ Ἄννα Κελεσίδου, συνδυάζοντας πάντοτε τὴν ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια μὲ μία ἰδιαίτερη εὐαισθησία, διερευνᾷ τὴν δημοκρίτεια ἠθικὴ (Ἡ αὐτάρκεια τοῦ σοφοῦ καὶ οἱ ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἀδικίας στὸν Δημόκριτο), κάνοντας εὐστοχες συγκρίσεις τοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσόφου μὲ τὸν Πλάτωνα, στὸν ὁποῖον ἡ ἴδια ἔχει ἄλλωστε εἰδικότητα. Ἀπὸ τὶς ἄλλες μελέτες σημειώνουμε ἐκείνη τοῦ Θ. Σταυρόπουλου, *Τὸ Φυσικὸ Δίκαιο καὶ τὰ Πολιτικά καὶ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα* τοῦ καθηγητῆ Φιλοσοφίας στὴν Πολυτεχνικὴ Σχολὴ τοῦ ΑΠΘ, Παν. Τζαμαλίκου *Τεχνολογία καὶ Φύση: Πρὸς μιὰ νέα σχέση Ἠθικῆς καὶ Δικαίου* τοῦ Χρ. Δέδε, *Κοινωνικὲς Ἀξίες καὶ Νομικὴ Ἀξιολόγησης*. Ἐπίσης τῶν S. Tzitzis, *Prosopologie et formation du droit*, Otto Pfersmann (*Für eine modale Klassifikation von Normenordnungsgenerals Geltungsklassen. Anmerkungen zum Geltungsproblem*), Paulo Ferreira da Cunha, *Una introdução à semiologia jurídica os símbolos do direito*), Jeanne Lambridi-Dimaki, *Changement de la position des femmes en Grèce {1974-1991}* -

Esquisse d'une «revolution tranquille» και Guillaume Vannier, *Perelemann et raisonnement juridique*. Η Επιθεώρηση είναι ιδιαίτερα προσεγμένη έκδοτικά, αφού η *Εὐδικία*, σαφώς πράττουσα, ακολουθεί την δοκιμασμένης επιτυχίας έκδοτική εμφάνιση της ἐγκυρότατης Ἑλετηρίδας τῆς Ἀκαδημίας. Ἐμφανὴς ἐπίσης εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Γ. Μερκούρη, στὴν ἐπιμέλεια τῶν εὐχρηστων θεματικῶν εὐρετηρίων, στὶς βιβλιοκρισίες καὶ στὶς εἰδήσεις. Ἡ *Εὐδικία* ἀποτελεῖ μία ἐπιστημονικὴ ἐπιθεώρηση ποὺ ἰδιαίτερα τιμᾷ τὸν περὶ Δικαίου στοχασμὸ στὴν Ἑλλάδα, προσφέροντας ἐγκυρο προβληματισμὸ καὶ γόνιμα ἐρεθίσματα γιὰ τοὺς στοχαζομένους (καὶ εἶναι πολλοί) σὲ ἓνα πεδίο, τὸ ὁποῖο ἐτίμησαν σπουδαῖοι Ἕλληνες στοχαστὲς κατὰ τὸ πρόσφατο παρελθόν. Ὅλα αὐτὰ, ἐμφάνιση καὶ περιεχόμενο, ἐξηγοῦν τὴν θερμὴ ὑποδοχὴ τῆς ὁποίας ἔτυχε καὶ τὸ νέο, διπλό, τεῦχος τῆς *Εὐδικίας* ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν σοβαρῶς στοχαζομένων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἔξωτερικό.

Παναγιώτης ΤΖΑΜΑΛΙΚΟΣ

Roberto RADICE, *La Metafisica di Aristotele nel XX secolo, Bibliografia ragionata e sistematica*, Παρουσίαση Giovanni Reale, Milano, Centro di Ricerche di Metafisica e *Vita e pensiero*, 1996, 734 σσ.

Ἡ βιβλιογραφία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους *Μετά τὰ Φυσικά* κατὰ τὸν 20ο αἰῶνα, ἀποτελεῖ πρωτότυπη ἐργασία ποὺ ἄρχισε μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ καθηγ. Giovanni Reale. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Reale ἀναφέρει (σ. 7), τὸ 1974 ὁλοκλήρωσε τὴν ἔκδοση τοῦ *Περὶ Κόσμου*, ὅπου κλείνει νὰ ἀποδώσει τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου στὸν Ἀριστοτέλη, ἀφοῦ ἔλαβε ὑπόψη του τὴ λεπτομερὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων 200 ἐτῶν. Ἡ ἐπανέκδοση τοῦ παραπάνω ἔργου, μὲ τίτλο: G. Reale — A. P. Boss, *Il ritratto sul Cosmo per Alessandro attribuito ad Aristotele*, Milano 1995, ἀριθμ. 42 τῆς ἰδίας σειρᾶς. Στὴ συνέχεια ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐμπεριστατωμένη βιβλιογραφία 100 περίπου ἔργων ποὺ ἀφοροῦσαν στὰ *Μετά τὰ Φυσικά* καὶ ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ μετὰ τὸ 1923, δηλαδὴ μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Werner JAEGER, *Aristoteles*. Ἡ παραπάνω βιβλιογραφία προστέθηκε ὡς παράρτημα ἤδη ἀπὸ τὴν 2η ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Reale, *Il concetto di filosofia prima e l'unità della Metafisica di Aristotele*. Ὅμως, ὅπως δηλώνει ὁ συγγραφέας, τὸ 1993, ἡ 5η ἔκδοση τοῦ παραπάνω βιβλίου ἐμφανίζεται χωρὶς βιβλιογραφικὸ παράρτημα, ἐφόσον τὸ ὑλικὸ ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ R. Radice, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Reale τονίζει ὅτι πρόκειται γιὰ πληρέστατο, αὐτόνομο βιογραφικὸ δοκίμιο, ἐντελὼς νέο στὸ εἶδος του. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀκρίβεια τῆς βιβλιογραφίας, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Reale, ὁ Radice, πολλαπλασίασε τὸν ὄγκο στὸ 350% περίπου, ἐνῶ ἡ λειτουργικότητά της συνίσταται στὰ παρακάτω: Ἀρχικὰ παρουσιάζονται οἱ ἐκδόσεις καὶ στὴ συνέχεια οἱ μεταφράσεις σὲ ἰταλικά, φιλλανδικά, γαλλικά, ὁλλανδικά, πολωνικά, πορτογαλικά, ρωσικά, ρουμανικά, ἰσπανικά καὶ γερμανικά. Ἀκολουθοῦν οἱ κριτικὲς μελέτες, οἱ ὁποῖες χωρίζονται κατὰ ἔτη ἔκδοσης, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν περιγραφὴ, «σημεῖο ποὺ γενικὰ παραλείπεται ἀπὸ τὶς βιβλιογραφικὲς ἐκδόσεις», παρουσιάζεται ἀναλυτικὰ μὲ στοιχεῖα γιὰ τυχόν ἐπανέκδοση, νέα ἐπεξεργασία ἢ μετάφραση τοῦ ἔργου, ὅπως ἐπίσης προσφέρονται ἐνδείξεις γιὰ τὸ περιεχόμενο κάθε ἔργου. Ὡς πρὸς τὴν παρουσίαση κριτικῶν ἔργων, οἱ δύο πρῶτοι ἀριθμοὶ ἐπισημαίνουν τὸ ἔτος ἔκδοσης καὶ κάθε ἔτος ἀρχίζει νὰ ταξινομεῖται μὲ τὴν ἐνδειξη 01.

Γενικὰ ἀκολουθήθηκε ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ καταλογογράφηση, προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ στὸ μέγιστο ἡ χρῆση τοῦ ἔργου. Ὁ Radice συνεργάστηκε ἐπὶ πέντε χρόνια γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου μὲ ὁμάδα 50 ἐπιστημόνων ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο (στὶς σσ. 33-34 ἀναφέρονται ἀναλυτικὰ), ὅπως καὶ μὲ ὁμάδα ἐπιστημόνων ἀπὸ τὴν Biblioteca Cantonale di Lugano. Τὰ ἔργα ποὺ ἐστάλησαν, μνημονεύθηκαν μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου. Ἡ πληρέστερη αὐτὴ βιβλιογραφία καταδεικνύει τὸ μέγεθος τοῦ διεθνoῦς ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ, ὅπως τονίζει ὁ Reale, εἶναι κτῆμα «ἐς αἰεῖ», «ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ μᾶς ἔχουν κληροδοτήσει οἱ Ἕλληνες» (σ. 10). Ὁ Radice, ἀναφέρει στὴν εἰσαγωγή (σσ. 11-31), ὅτι ἀντλήσε τὸ βιβλιογραφικὸ του ὑλικὸ ἀπὸ τὴν *Année Philosophique* καὶ τὸ *Répertoire Bibliographique de la Philosophie* κατὰ ἓνα ποσοστὸ. Καὶ

